

ревидання), 1991-1995. – Т. 6; Його ж. Історія української літератури. – Київ, 1995 (перевид.). – Т. 5. – Кн. 2: Перше Відродження (1580-1610); Його ж. Культурно-національний рух на Україні в XVI-XVII віці // Духовна Україна: Зб. тв. – Київ, 1994. – С. 136-255; Гудзяк Б. Криза і реформа. Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії. – Львів, 2000; Кралюк П. М. Особливості вияву національної свідомості в українській суспільній думці XVI – першої половини XVII ст. – Луцьк, 1996. – С. 70-73; Паславський І. Між Сходом і Заходом. Нариси з культурно-політичної історії Української Церкви. – Львів, 1994. – С. 69-106; Плохій С. Наливайкова віра: Козацтво та релігія в ранньомодерній Україні. – Київ, 2006; Сенік С. Два митрополити – Потій і Рутський // Історичний контекст укладення Берестейської унії і перше поунійне покоління. – Львів, 1995; Трипольський Н. Униатский митрополит Ипатий Потий и его проповедническая деятельность. – Киев, 1878.

Петро Кралюк

“Правило истинного Живота христианского” (Псалтир з возслідуванням) (1598)

За змістом Псалтир із возслідуванням, тобто Псалтир із Часословом та іншими додатковими статтями.

Оригінальний заголовок: “Сїа книга, правило истинаго живота хр̄тїанского, нарицатиса достойна”. Нижче заголовка на цьому ж титульному аркуші дрібнішим шрифтом відзначена роль у виданні цієї книги князя В.-К. Острозького з перерахуванням його титулів та повелінням надрукувати її в Острозі “Бжїєю помістю, повелїнієм же і вс̄мь накладом̄ бл̄гочестиваго и хр̄толюбиваго кн̄са Константина, в сто̄м кр̄щенїи нареченаго Василїа, кнжати Остро̄скаго, воеводы Кїевскаго, маршака земли Волынское старосты Владимирскаго, и про̄а, з друкарни его Остро̄ское выдана ест̄”.

Для встановлення прізвища видавця або укладача й точної дати виходу в світ книги надійним джерелом є післямова на 438-му аркуші книги: “До зд̄ еже по Б̄з̄ конец̄ и с̄вершенїе прїат̄ книга сїа правило истӣнаго живота хр̄тїанскаго названаа. Бжїєю мл̄тїю, повелїнієм̄ и вс̄мь накладом̄ вышей менованаго бл̄гочестиваго кн̄са Константина, в сто̄м кр̄щенїи нареченаго Василїа, кнжати Остро̄скаго. Снисканьем̄ же ѿ ст̄ыхъ бж̄ствены̄х писанїй, и трудом̄, мнѡгогр̄шнаго хоӯжьшаго въ хр̄тїанехъ, оубогаго Василїа...”. На основі цього речення І. Каратаєв подав заголовок даної книги – “Правило истиннаго живота...”, а не “Псалтир”. У книзі, як і в збірнику 1588 р. (“Книжица” у 6 розділах), зазначено видавця цього тексту – якогось Василя, який традиційно вважається *Василем Суразьким*.

У кінці післямови цієї книги подані її вихідні дані: “Скончажеса и с̄вершиса книга с̄а в л̄то ѿ с̄зданїа мир̄ зр̄з [7107], а ѿ плоти рож̄дества Г̄а Б̄га и Сп̄са н̄шего Іс̄ Х̄а аф̄чї [1598], м̄ца дека̄врія. На дн̄ ст̄ыхъ і [10] м̄чнїк̄ ӣж̄ в̄ Крит̄ страдавшы̄х, числом̄ кг̄ [23]”.

Формат книги – 8°. Складається з 5 початкових нумерованих аркушів, 44 нумерованих аркушів, 7 нумерованих та 439 нумерованих – всього 494 аркуші. Рядків на сторінці 28, 23, бл. 21. Шрифт (розмір 10 рядків) = 42, 53, 60 мм. Дзеркало набору = 116 x 58 мм.

В оформленні видання використані дошки Ф. Скорини (ініціали) та П. Мстиславця (заставки). Друк двома фарбами в два прогони.

Склад видання (за каталогом Гусевої): “Чин̄ и вглавленїе еже маеть, и с̄держит̄ в себе книга сїа” – арк. [1-4] I рах.; титул – арк. 1 II рах., герб кн. В. К. Острозького – арк. 1 зв. II рах., “Предсловїе” – арк. 2-12 II рах., “Начало книги сеа: Ѹказанїе дньник̄” – арк. 12-17 II рах., “Дньник̄. сл̄не̄на̄ шествїа [месць март – месць февварїй]” – арк. 17 зв.-29

Ѧ
Ѧ
ПРЕДМОВА
ДО ЧИТЕННИКА

Служба церковная, чинъ апостолъ
 блгочестивый, маишъ вѣдати и бѣ
 двоико постановлена, хочаиша и до
 данога коца впагати. Сана ктра
 по вѣдѣнью едины порѣкомъ шправку
 еста, почавши шутра, и до вечера.
 таа е положена пѣде часѣвъ днѣ
 нѣ, яко вечерна, пакечерна, полуци
 ница, иишій шлѣтви презвѣ днѣ.
 Другаа за кораа днѣ очне тоа кораз
 вѣтѣ постановлена шправкати, ке
 ле порѣдкѣ днѣ шчнѣ, презвѣ атѣ
 ти, яко гѣкѣи шчнѣскѣи прѣдники,
 иишій шчнѣ. Гѣбѣ вѣлѣтѣ рѣспомн
 нае, ииуважѣе, чнѣтѣ, иишѣтѣ, хѣтѣ.
 Кѣтѣ вѣвѣтѣмѣ обходимо днѣ рѣже
 етѣ гѣ нашего гѣ хѣ, тамѣ вѣтѣ
 суважѣемо великое смѣтрѣнѣ бѣжѣ
 дѣ чѣтѣ, и великѣи, етѣ лѣтѣ нѣзѣи.
 непонѣтѣи, приетѣ, уппѣ. итѣ дѣ
 кѣ вѣтѣ гѣтѣи телевнѣскѣи шпрѣносѣи,
 и дѣтѣ гѣтѣи етѣ чѣтѣ, кѣтѣ
 обходимо днѣ вѣтѣскѣи гѣтѣ хѣ, вѣ
 тѣ чѣтѣ рѣспомнѣемо вѣтѣскѣи лѣ
 етѣ, шмоци шатѣнскѣи, ирѣдѣтѣмѣ
 иишѣтѣ нѣчѣтѣ вѣтѣскѣи нѣмаѣтѣ.
таже

II рах., “У премененіи каледара” – арк. 29 зв.-38 зв. II рах., “Сіе первое таблицею сію вбрѣтеніе пасхи” – арк. 39 зв.-40 II рах., “Ключъ пасхалии” – арк. 41-44 II рах.; “Пред-словіе въ џалтырь” – арк. [1-7] III рах.; Двѣ пророка и црѣ пѣснь каѳ[измы 1-20] – арк. 1-101 IV рах.; “Сѣй џаломъ особъ писанъ и внѣ числа, Двѣ егда единъ браса и оубить Голіаѳа” – арк. 101 зв. IV рах.; “Пѣснь Мѡyseова ѡ исхода, а [1]” – арк. 102-103 зв. IV рах.; “Пѣснь Мѡyseова втораг закона, в [2]” – арк. 103-105 IV рах.; “Пѣснь Аннина матере Самоуила пророка, г [3]” – арк. 105-106 IV рах.; “Млтва стго пророка Аввакума, д [4]” – арк. 106-107 IV рах.; “Пѣснь стго Исаіа пророка, е [5]” – арк. 107 IV рах.; “Молитва Ионы пророка, пѣснь з [6]” – арк. 107-108 IV рах.; “Стых тріехъ отрѣкъ, пѣснь з [7]” – арк. 108-109 IV рах.; “Пѣніе стых тріехъ отрѣкъ, и [8]” – арк. 109 зв.-110 IV рах.; “Пѣснь престѣя Бца егльска еже ѡ Лоуки, ѳ [9]” – арк. 110 зв.-111 IV рах.; “Стого прорка Захаріи ѡца предтечева, пѣснь і [10]” – арк. 111 IV рах.; титульный аркуш Часослова: “Часослѡ съ Бгомъ имѣай слоужбѡ ношнѣю і дневнѣю” – арк. 112 IV рах.; “Начало вечерни” – арк. 112 зв.-116 IV рах.; “Начало неѳимена, сирѣчь павечерници великіа” – арк. 117-123 IV рах.; “Канон престѣи Бци, твореніе кир Ѳеофана” – арк. 124-133 IV рах.; “Начало полѣнощници” – арк. 134-143 IV рах.; “Начало ѳтренни” – арк. 144-147 IV рах.; “Начало первомѡ часѡ” – арк. 147-148 IV рах.; “Начало третего часа” – арк. 149-150 IV рах.; “Начало часа шестаго” – арк. 150 зв.-151 IV рах.; “Начало часа девятаго” – арк. 152-153 IV рах.; “Вбѣдница” – арк. 153 зв.-156 IV рах.; “Междочасіа” – арк. 156 зв.-159 IV рах.; “Литеа” – арк. 160 зв.-161 IV рах.; “Тропари воскресны впакои, и бгорѡдичны, на шсмъ гласѡвъ” – арк. 161 зв.-164 IV рах.; “Тропари дневныа і бгорѡдичны” – арк. 164 зв.-166 IV рах.; “Бгорѡдичны, и крстобгорѡдичны, на и гласѡвъ” – арк. 166 зв.-167 IV рах.; “Радоуйса

Сіоне стый” – арк. 167 IV рах.; “Типикъ” – арк. 168-264 IV рах.; “Послѣдованіе церковнаго пѣнїа” – арк. 168-169 IV рах.; Місяцеслов – арк. 169 зв.-247 IV рах.; “Прокимини и апсѡлы” – арк. 247-249 IV рах.; “Вѡслѣдованіе стѣя м, ца” – арк. 250-260 IV рах.; “Во стѣю велікѣю ндлю пасхи” – арк. 260-269 IV рах.; “Ѳ завещанїй бжствєныхъ апсѡл, і ѡ жителства стыхъ ѡцъ преданье, како подобаєт иноком і хрсїтаном жити” – арк. 269-284 IV рах.; “Начало съ Бмъ молебника Млтвы на ношѣ егда должно єсть спати” – арк. 285-291 IV рах.; “Млтвы ѡ сна вставшїи” – арк. 292-299 IV рах.; “Канонъ покаанєнь, Бгѡ нашему Іс Хѡ” – арк. 299-304 IV рах.; “Правило молеб-но къ своему агглѡ хранителю дши и тѣлѡ. Твореніе Іѡанна Дамаскина” – арк. 305-310 IV рах.; “Канонъ молебєнь прѣтѣй Бци, пѣѡаемый в наведенїи печали” – арк. 310-314 IV рах.; “Слѡжба вѡскрснаа гласа шестаго вса” – арк. 314-335 IV рах.; “Правило вєгда слѡжитя комоу искоуситиса въ снѡ ѡ вєскрєврненїа, по дѣйствѡ дїаволи” – арк. 335-338 IV рах.; “Послєдованїе ѡ избавленїю егда комоу стѡжаєть нечистый помыслѡ блѡудный” – арк. 338-345 IV рах.; “Правило молеб-но мнихѡ наединѡ, по всдни” – арк. 345-356 IV рах.; “Слѡжба акаѳїстѡ престѡй Бци” – арк. 356-371 IV рах.; “Канонъ молебєнь, како подобаєть пѣти за тѡрашыхъ млстѣню” – арк. 371-376 IV рах.; “Канонъ молебєнь, Гѡ Бгѡ нашему за кнса и за люди, пѣѡаемый въ брани, противъ сѡпостатѡ, наѡдашыхъ на ны” – арк. 377-385 IV рах.; “Испѡвданїе грѣховъ своихъ повсєдневно, к самомѡ Гдоу Бгѡ, любѡмудрѣйшаго Калиста Ѳанфїпѡла въ истинѡ дшєполезно и спсїтелно” – арк. 385-392 IV рах.; “Млтва по испѡвди къ прстѣй Бци” – арк. 392-395 IV рах.; “Послѣдованїе еже къ бжствєномѡ причащенїю тѡщємѡса приблизити” – арк. 395-417 IV рах.; “Егда же полѡчиши дражайшаго приѡбщєнїа, животѡрныхъ тайныхъ дарѡванїи, вѡспѡй абїє блгодари сѡло и сїа теплѡ дша Бѡи гли

млтва стго Великаго Василіа, по стімъ причащеніи” – арк. 417 зв.-420 IV рах.; “Въ стый и великій патокъ на павечерници обычної. канонъ о распатіи Гднемъ, и на плачь прстѣй Бѣци” – арк. 420 зв.-424 IV рах.; “Въ стѣю и великѣю сѣботѣ, по ѡпущенію бжстеныа литѣргіи” – арк. 425 зв.-429 IV рах.; “Канонъ молебень къ Г҃у Б҃г҃у нашем҃у Іс҃у Х҃у, и прѣтѣй Бѣци м҃три Г҃ни, при разченіи дши ѡ тѣла всакаго правовѣрнаго” – арк. 430 зв.-434 IV рах.; “Канонъ како пѣти подобаетъ за оумершаго” – арк. 434 зв.-438 IV рах.; Післямова (“конецъ книзе”) – арк. 438 зв.-439 IV рах.

Друк у два кольори – чорний і червоний. У книзі є прикраси: заставки, ініціали, рамка на титулі. На звороті заголовного аркуша є зображення на всю сторінку повного герба князів *Острозьких*, по боках якого вміщені заголовні літери: К. К. К. О. Вгорі над гербом вміщено такий текст: “Костантин Костянтинович княжа Острозское, воєвода Києвскій”. Внизу герба – “маршалокъ земли Волынское, староста Владимирскій и проча”.

Текст післямови наведений у каталозі П. М. Строева “Обстоятельное описание старопечатных книг... Ф. А. Толстова” (Москва, 1829. – С. 86-87). Причому він подав її під заголовком “Псалтирь слѣдованная” (№ 59. – С. 85), як і пізніше (С.-Петербург, 1891) бібліотекар Петербурзької духовної академії Олексій Родоський (№ 34. – С. 48-52) – “Псалтирь слѣдованная” (сѣ Часословомъ, в малою 8° л.). Детальну структуру цього збірника він подав на С. 48-49 свого каталога “Описание старопечатных книг...”.

Ця книга подібна до аналогічних видань православної церкви, що були опубліковані в Східній Європі у другій половині XVI ст., а саме: Псалтир середньошрифтний (Москва, близько 1559-1560 і близько 1564-1565) в 2°; наступне московське видання друкарів Никифора Тарасьєва і Невежи Тимофєєва, 20.12.1568 р.; Псалтирь з Часословцем (Заблудів, друкар Іван Федоров,

23.03.1570) в 4°; Псалтирь (Вільнюс, друк. Петро Мстиславець, 16.01.1576) в 2°; Псалтир (Слобода, друк. Андронік Тимофєєв Невежа, 31.01.1577) в 4°; Псалтирь і Новий Завіт (Острог, друк. Іван Федоров, 1580) в 3°; Псалтирь з возслідуванням, Вільно, 5 видань в друкарні Мамоничів: 10.02.1586 р., 1591-1592 рр., 8.01.1592 р., 30.11.1593 р. і після 1593 року в 4°.

Місце зберігання: Відомо більше 30 примірників. В Україні – Київ (НБУВ), Львів (НМЛ); Білорусь – Мінськ (НББ); Литва – Вільнюс (УБ); Росія – Москва (РДБ, ІМ, РДАДА, Б-ка МДУ), С.-Петербург (БАНР) та ін.

Каталоги стародруків: Быкова Т. А. Каталог изданий Острожской типографии и трех передвижных типографий. – Ленинград, 1972. – № 13. – С. 31- 34; В помощь составителям сводного каталога старопечатных изданий кирилловского и глаголического шрифтов: Метод. указания. – Вып. 4: Предварительный список старопечатных изданий кирилловского шрифта второй половины XVI в. / Сост. Ю. А. Лабунцев. – Москва, 1979. – № 153. – С. 40; Варварич Г. Е. Славянские книги кирилловской печати XVI-XX вв.: Каталог книг, хранящихся в Государственной исторической библиотеке СССР. – Киев, 1985. – № 248. – С. 81-82; Гусева А. А. Издания кирилловского шрифта второй половины XVI в.: Сводный каталог. – Кн. 1-2. – Москва, 2003. – № 163. – С. 1084-1086; Запаско Я., Ісаєвич Я. Пам’ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні. – Львів, 1981. – Кн. I (1574-1700). – № 41. – С. 31; Издания кириллической печати XV-XVI вв.: 1491-1600: Каталог книг из собрания ГПБ/РНБ; Сост. В. И. Лукьяненко. – С.-Петербург, 1993. – № 136. – С. 268-270; Каратаев И. П. Описание славяно-русских книг, напечатанных кирилловскими буквами. – С.-Петербург, 1883. – Т. 1. – № 158. – С. 286-287; Каталог славяно-русских книг церковной печати библиотеки А. И. Кастерина / Сост. В. Ундольский // Чтения Общества истории и древностей российских при Московском университете. – 1848. – Т. 9. – № 56. – С. 100; Кириличні стародруки 15-17 ст. у Національній бібліотечі України імені В. І. Вернадського: Каталог / Уклад. Н. П. Бондар, Р. Є. Кисельов, при уч. Т. М. Росовецької. – Київ, 2008. – № 446. – С. 107; Максименко Ф. П. Кириличні стародруки українських друкарень, що зберігаються у львівських збірках. – Львів,

1975. – № 194. – С. 36; Родосский А. Описание старопечатных и церковно-славянских книг, хранящихся в библиотеке С.-Петербургской духовной академии. – С.-Петербург, 1891. – Вып. I. – № 34. – С. 48-50; Строев П. М. Описание старопечатных книг славянских и российских, хранящихся в библиотеке графа Ф. А. Толстова. – Москва, 1829. – № 39. – С. 85-87; Украинские книги кирилловской печати XVI-XVIII вв.: Каталог изданий, хранящихся в ГБЛ. – Вып. 1. 1574 – I пол. XVII в. / Сост. Т. Н. Каменева, А. А. Гусева. – Москва, 1976. – № 11. – С. 14; Ундольский В. М. Очерк славяно-русской библиографии. – Москва, 1871. – № 138. – Ствп. 21-22.

*Наталія Бондар, Василь Жуковський,
Микола Ковальський*

Пригородок в Острозі

Територія, яка знаходилася між Замковою горою і містом (“городом”). Від Замкової гори П. відділявся глибоким ровом, а від міста – дерев’яною оборонною стіною-“парканом” з проїзною брамою. Південна межа П. проходила по березі річки Грабарки, а східна і північна – по схилу невисокого пагорба, рельєф якого добре видно і в наш час. Документів, які б прямо вказували на час виникнення П., поки не виявлено. Вказівкою на існування П. вже в XIV ст. є згадка про церкву св. Миколая XIV ст., яка знаходилася “в паркані”, тобто за межами дерев’яної оборонної стіни, що оточувала П. з боку міста. Як свідчить *Акт розподілу володінь князів Острозьких 1603 р.*, в П. наприкінці XVI – на початку XVII ст. розміщувалась друкарня і ОА, а також *церква св. Миколая*, Успенський дерев’яний костел, будинки шляхти, частина замкових службових приміщень. У першій половині XVII ст. на території П. була збудована дерев’яна *Успенська церква*, яку було дуже пошкоджено під час визвольної війни 1648-1654 років. Відбудована вона була в 1681 р., а остаточно знищена під час пожежі Острога в липні 1889 року. Є відомості про те, що до 1809 р. на те-

риторії П. існувала будова, на фронтоні якої можна було розрізнити зображення святих. У 1957-1958 рр. на території П. проведено пробні археологічні розкопки археологом І. Бондарем. В одному із шурфів виявлені фрагменти кам’яної споруди.

Література: Перлштейн А. Несколько слов о княжестве Острогском // Временник Общества истории и древностей российских при Московском университете. – Москва, 1852. – Кн. 14. – С. 39; Kardaszewicz S. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga. Materiały do historyi Wołynia. – Warszawa – Kraków, 1913. – S. 96-97.

*Ярослава Бондарчук,
Олександр Бондарчук*

“Пчела”

Збірник афоризмів, здебільшого філософського характеру. Переклад виконаний у Дермані 24.03.1599 р. з грецького видання (зі збірника 1546 р., опублікованого Конрадом Геснером у Фігурі або з франкфуртського видання 1581 р.). Очевидно, автором перекладу є *Кириян*, який саме в цей час особливо активно займався літературно-перекладацькою діяльністю. Із літератури відомо бл. 20 списків.

Каталоги стародруків: Малышев В. Древнерусские рукописи Пушкинского Дома. – Москва, 1965. – С. 78; Сперанский М. Н. Переводные сборники изречений в славянорусской письменности: Исследования и тексты // ЧОИДР. – 1905. – Кн. 1. – С. 372-377; Щапов Я. Н. Собрание И. Я. Лукашевича и Н. А. Маркевича. – Москва, 1969. – С. 96-99, 99-100.

Література: Мицько І. З. Острозька слов’яно-греко-латинська академія (1576-1636). – Київ, 1990. – С. 123; Творогов О. В. Пчела // Словарь книжников и книжничков Древней Руси. – Ленинград, 1987. – Вып. 1 (XI-первая половина XIV в.). – С. 385-386.

Ігор Мицько